

ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҚЫЗЫЛ КІТАБЫ

КРАСНАЯ КНИГА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

THE RED DATA BOOK
OF THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ИНСТИТУТ ЗООЛОГИИ

МИНИСТЕРСТВО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

КОМИТЕТ ЛЕСНОГО И ОХОТНИЧЬЕГО ХОЗЯЙСТВА

КРАСНАЯ КНИГА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ТОМ I. ЖИВОТНЫЕ
ЧАСТЬ 1. ПОЗВОНОЧНЫЕ

Издание четвертое,
исправленное и дополненное

Алматы, 2010

Спонсор издания:

Аджип Казахстан Норт Каспий Оперейтинг Компани Н.В.

аджип кко

МЕНЗБИР СУЫРЫ СУРОК МЕНЗБИРА

Marmota menzbieri
Kaschkarov, 1925

Кеміргіштер отряды –
Отряд Грызуны – Rodentia

Тиіндер тұқымдасы –
Семейство Беличьи – Sciuridae

Статусы. II санат. Саны азайып бара жатырған түр. ХТҚО-ның Қызыл кітабына енгізілген.

Гендік корды сакташ қалудағы таксонның маңыздылығы. Батыс Тяньшанин эндемигі.

Таралуы. Батыс Тяньшанда тек бір-бірінен бөлінген үш участкеде таралған. 400 шаршы шақырым жерді алып жатқан Талас Алатауында [1], Каржантаудың солтүстік-шығыс болігі және Өгем тау жотасының солтүстік болігінде (Өгем мен Бадам, Сайрам озендері аңғарлары) коныстанған [2]. Қазірде аталған тауларда суыр коныстары бір-бірімен косылып кеткен [3].

Мекендейтін жерлері. Таудың альпі және субальпі белдеулерінде және далалық жерлерде теңіз деңгейінен 2100-3300 м биіктікте тіршілік етеді. Тауда, сай-сала бойында, кок шөпті қоныстарда мекендейді [1, 2, 3]. Таудың томенгі жағында қары калың түсестін солтүстік және солтүстік-шығыс болігін коныстанса, ал жоғарғы (2900 м) биіктікте күнгей онтүстік және онтүстік-батыс болігін коныстайды [4].

Саны. Қазақстанда XX ғ. 40-шы жылдары көк суырдың қоры 40-50 мыңдай болған (1 км^2 100-120 суыр) [1]. Ал 70-ші жылдары саны үштеп бірге дейін азайды [2], 90-шы жылдары 20-25 мыңдай басы саналған [4]. Соңғы жылғы (2001 ж.) санақ бойынша, саны осекен байқалады (25-30 мыңдай) [3].

Негізгі шектеуші факторлар. Ол – браконьерлік, мекендерінде малдың көп жайылуы.

Биологиялық ерекшеліктері. Тұрақты індерде тіршілік етеді. Көк суырлар қысқы үйқыга тамыз – қыркүйек айларында кетіп, наурыз-сәуір айларында оянады. Қысқы үйқысы 7-8 айға дейін созылады. Індерінде шағылышып, одан кейін 2-7-ге дейін бала туады. Көк суырдың, басқа суырлар-

Статус. II категория. Вид с резко сокращающейся численностью. Внесен в Красную книгу МСОП.

Значение таксона для сохранения генофонда. Эндемик Западного Тянь-Шаня.

Распространение. Мировой ареал состоит всего из трех изолированных участков в Западном Тянь-Шане. Из них таласский, площадью около 400 км^2 , полностью расположен в Южно-Казахстанской области [1], и занимает северо-восточную часть хр. Каржантау и прилегающую часть северного склона Угамского хребта – на водоразделах рек Бадам, Угам, Сайрам [2]. В настоящее время ареал сурка Мензбира в Казахстане сплошной, без географических разрывов, все выделяемые участки (угамский, сайрамский и бадамский) смыкаются друг с другом [3].

Места обитания. Обитает на альпийских, субальпийских лугах и в злаковых степях, на высоте 2100-3300 м над ур. м. Наиболее благоприятны для его обитания участки гор со сглаженным рельефом и хорошо выраженным мезорельефом [1, 2, 3]. В нижнем поясе заселяет наиболее многочисленные северные и северо-восточные склоны, в верхнем (свыше 2900 м) – южные и юго-западные малоснежные и более прогреваемые. Излюбленные места обитания – пологие склоны со средне- и низкотравной растительностью, около ручьев и мощных снежников [4].

Численность. В 40-х гг. в Казахстане насчитывалось 40-50 тыс. сурка Мензбира, при средней плотности населения 100-120 зверьков на 1 км^2 [1]. В 70-е гг., его численность сократилась на одну треть [2], а в 90-е гг. было не более 20-25 тыс. особей [4]. В 2001 г. общая численность сурка Мензбира оценена в 25-30 тысяч особей [3].

Основные лимитирующие факторы. Это, прежде всего, прямое истребление – браконьерство, уни-

мен салыстырғанда, өсімталдығы едеуір тәмен [1, 2]. Суырлар көтемде шептің тамыры мен тамыр түйнектерін жейді, ал жазда өсімдіктің жапырағы және гүлдерімен коректенеді. Азық рационында жауын құрты, ұлулар кездесіп қалады.

Қолда осіру. Мәлімет жоқ.

Қолға алынған қорғау шаралары. Көк суырды 1962 жылдан бастап аулауга тыйым салынған. Ақсу-Жабағылы қорығында және 2005 жылдан Сайрам-Өтем мемлекеттік ұлттық бағында қорғауға алынған.

Қажетті қорғау шаралары. Бадам өзенінің жоғарғы ағысында корықша үйімдастыру қажет.

Зерттеу үшін ұсыныстар. Оны үнемі бақылауға алу керек.

чтожение чабанскими собаками, а косвенное – интенсивный выпас скота.

Особенности биологии. Зверек оседлый. Свойственны небольшие сезонные перемещения. Характер использования территории – семейный. Зимняя спячка длится 7-8 месяцев. Пробуждение – в марте-мае, залегание в спячку – в августе-сентябре. Размножается один раз в году. Молодых в выводке 2-7, чаще 3-4. Среди сурков Казахстана имеет наименьший показатель воспроизводства. Половой зрелости достигает после трех перезимовок [1, 6]. Весной питаются корневищами, луковицами и ростками эфемеров и эфемероидов, а летом – зелеными сочными частями растений: побегами, листьями, цветками. Весной и в начале лета поедает дождевых червей, жуков, моллюсков [1, 2]. Основные враги – лисица, волк, беркут и медведи.

Разведение. В Казахстане не проводится.

Принятие меры охраны. Промысел запрещен с 1962 г. Охраняется в Аксу-Джабаглинском заповеднике и Сайрам-Угамском национальном парке (ГНПП).

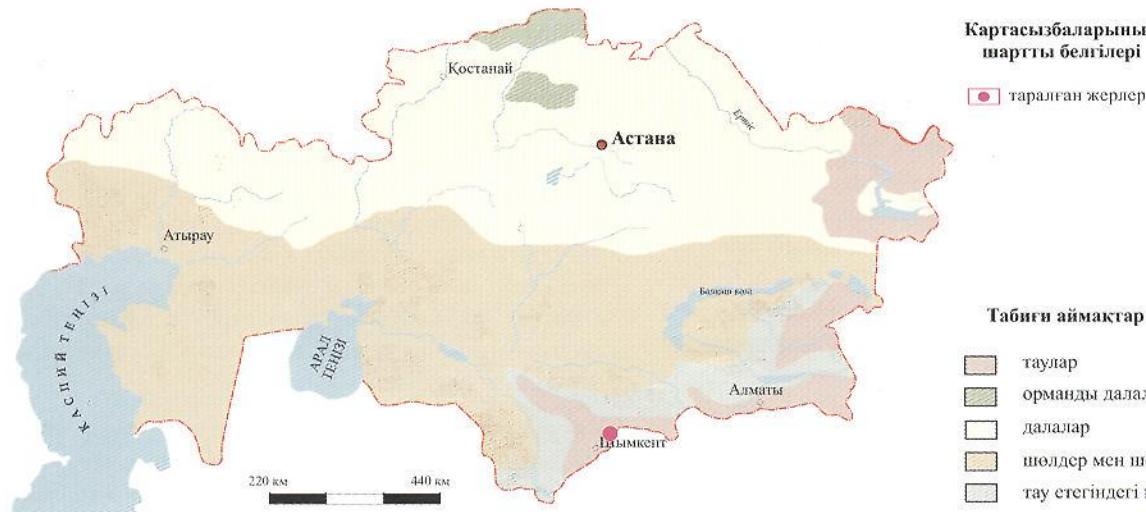
Необходимые меры охраны. Организовать заказник в верховьях р. Бадам.

Предложения по исследованию. Регулярный мониторинг состояния популяции.

Әдебиеттер-Источники информации:

1. Капитонов, 1969; 2. Капитонов, 1978; 3. Плахов, 2002; 4. Капитонов, 1973; 5. Плахов, Ковшарь, 1991; 6. Машкин, 1981; 7. Машкин, 1980; 8. Сливакова, Плахов, 1996; 9. Бииков, Капитонов, 1969.

Құрастырушылар-Составители: К. С. Мусабеков, А. М. Мелдебеков.

ҮНДІ ЖАЙРАСЫ ИНДИЙСКИЙ ДИКОБРАЗ

Hystrix indica
Kerr, 1792

Кеміргіштер отряды –
Отряд Грызуны – Rodentia

Жайратектестер тұқымдасы –
Семейство Дикобразовые – Hystricidae

Статусы. IV санат. Сирек кездесетін, аз зерттелген түр.

Гендік қорды сақтаған қалудағы таксонның мәңгіліктері. Қазақстан фаунасында тұқымдастың жалғыз түрі.

Таралуы. Маңғышлақтың оңтүстігінде, Талас, Қырғыз, Іле Алатауларында, Қаратая және Шу-Іле тауларында кездеседі [1]. Маңғышлақтың оңтүстігінде Көндірлі-Қайсан үстіртінде, Елшібек құдығы, Жабайұшқан болігінде [2], Талас Алатауында, Сайрам-Аксу озендерінің аралығындағы тау қойнауында [3], Іле Алатауының батыс болігіндегі Жетіжол, Қастек тау етектерінде [4], Қырғыз Алатауының Аспара, Мерке, Қаракыстақ, Қаракат, Сарыбулак, Шұңқыр қойнауларында [3], Қаратаудың Сырдария бөлігінің оңтүстік-шығысында және Кіші Қаратаяда таралған [3, 5].

Мекендейтін жерлері. Қазақстанда жайралар таудың шатқалдары мен қойнауларының теніз деңгейінен 2000 м биіктікте жер бедері ойлықырылғы аласа таулар мен тау етектерінде мекендейді [1]. Іле Алатауында жапырақты орманда (1200-1700 м) мекендесе [6], Қырғыз Алатауында – шетен, долана, арша, талдар есекен бұталардың арасында қоныстайды (900-1800 м) [4]. Талас Алатауында озен аңғарындағы тогай мен аршалардың және тас шатқалдардагы үңгірлер мен құыстарда мекендесе [6], Қаратаяда озен аңғарындағы тогайлар мен жеміс-жидек арасында кездеседі [3, 5]. Маңғыстауда жарылардың құыстарын, сирек те болса кейде құмда кездеседі [6]. Барлық жерде таудың қары аз, шобі қалып оңтүстік бөлігін қоныстайды [1].

Статус. IV категория. Редкий, малоизученный вид.

Значение таксона для сохранения генофонда. В фауне Казахстана единственный вид семейства.

Распространение. Встречается на Южном Манғышлаке, в Таласском, Киргизском и Заилийском Алатау и Карагату, в Чу-Илийских горах [1]. На Южном Манғышлаке в районе Кендірлі-Қайсанского плато, колодца Елишибек, на уступе Жабайушкан [2]. В Таласском Алатау в междуречье Аксу-Сайрам [3], в Заилийском – в западных отрогах – Жетыжол, Кастекский [4], в Киргизском – в ущельях Коқданен, Аспара, Мерке, Каракыстак, Каракат, Сарыбулак, Чунгур [3], в Сырдаринском Карагату – юго-восточных частях и в Малом Карагату [3, 5].

Места обитания. В Казахстане места обитания дикобраза приурочены к изрезанному мезо-рельефу предгорных и низкогорных районов на высоте до 2000 м над ур. м.[1]. В Заилийском Алатау обитает в лиственном лесу (1200-1700 м над ур. м) [6], в Киргизском Алатау – на ковыльно-степных участках с зарослями кустарников (900-1800 м над ур. м.) [3]. В Таласском Алатау дикобраз обитает по каменистым террасам и обрывам каньонов, где ксерофитная кустарниковая растительность чередуется с тугайными зарослями и арчовниками [6], а в Карагату – в припойменных тугаях и ясеневых лесах по долинам рек [5] и в поясе плодовых культур [3]. На Манғышлаке селится по склонам оврагов и редко на равнине в песках [6]. Повсеместно тяготеет к южным бесснежным и малоснеженным склонам, богатым эфемероидной растительностью [1].

Численность. Везде крайне редок, конкретных данных о былой численности этого зверька в Казахстане нет. В Карагату в 1983 г. на 200 км² было

Саны. Барлық жерде саны сирек, анық саны туралы дерек жок. Қаратуда 1983 жылы 200 км² жайраның 200 іні кездессе, осы жерде бір шаршы км² шақырымда 1,0-2,5 жайра санақта алынған [5].

Негізгі шектеу факторлары. Қардаң қалың түсіп, тоғырақтың қатты қатыл қалуы. Мекендейтін жерлерде мал санының шектен тыс көп болуы мен браконьерлік жолмен аулауды, қойшы иттерінен зардап шегуі.

Биологиялық ерекшеліктері. Бір жерде гана тіршілік ететін аи. Ін қазады. Тасты учасқелердегі құыстарды, сандуаларды үақытша баспаңа ретінде пайдаланады. Тіршілігі тунде өтеді. Өсімдіктекес азықпен коректенеді, оның ішінде жер асты болімдерін (тамыр, тамыр түйнек), жемістер мен тұқымдарды сүйсіне жейді. Жайларлар көтемде қобейеді, 3-5 үрнақ туады. Қыста үйқыға жатпайды, бірақ белсенділігі азаяды [1, 6].

Колда осіру. Мәлімет жок.

Қолға алынған қорғау шаралары. Қаратай қорында қоргалады.

Қажетті қорғау шаралары. Андарды браконьерлерден қорғауды қүшешту керек. Қыргыз Алатауында (Қарақыстак өзені бойында) қорықша үйимдастыру қажет.

Зерттеу үшін ұсыныстар. Биологиясын зерттеу қажет.

учтено более 200 жилых нор дикобраза. Плотность популяции здесь составляла 1,0-2,5 особи на 1 км² [5].

Основные лимитирующие факторы. Высокий снежный покров и сильное промерзание грунта. Из антропогенных факторов выпас домашних животных, хищничество чабанских собак и браконьерство.

Особенности биологии. Зверь ведет оседлый образ жизни. Роет норы. Использует щели, пустоты на каменистых участках как временные жилища – укрытия. Активен в темное время суток. Питается растительной пищей, предпочитая подземные части (корневища, корнеклубни), плоды и семена. Размножаются дикобразы весной. В выводке 3-5 детенышей. Зимой в спячку не впадают, ведут малоАктивный образ жизни [1, 6].

Меры охраны. Охраняется в Карагауском заповеднике.

Необходимые меры охраны. На Киргизском хребте (долина р. Каракыстак) необходимо организовать заказник.

Предложения по исследованию. Выяснить современное распространение и численность дикобраза в Казахстане.

Әдебиеттер-Источники информации:

1. Капитонов, 1977; 2. Плахов, 2005; 3. Грачев, 1991;
4. Касабеков, 2006; 5. Колбинцев, 1991; 6. Кыдырбаев, 1996.

Кұрастыруышы-Составитель: К. С. Мусабеков.

